

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

127:3. 2007

Kan biografisk metod vara vetenskap?

Av Bo G. Hall

Under större delen av efterkrigstiden har biografin som genre stått lågt i kurs bland svenska historiker av facket.¹ Här finns en slående skillnad mot situationen i de anglosaxiska länderna, där stort utrymme alltid lämnats åt den narrativa historieskrivningen, liksom mot svenska litteraturvetare eller idéhistoriker. Även jämfört med övriga Västeuropa och i viss mån Norden har Sverige legat i lä när det gäller biografiskrivandet, åtminstone inom historiemämnet.² Hos den läsande allmänheten har det däremot oavbrutet funnits ett påtagligt intresse för person- och livsverksskildringar. Följden har blivit att fältet länge lämnats öppet åt författare utan grundligare vetenskaplig skolning och ambition, inte sällan hemmahörande i journalistskrået eller bland amatörhistoriker. Resultaten har många gånger blivit rent hagiografiska produkter, närmast med karaktär av äreminne.

Bland svenska forskare har det sålunda långa tider helt enkelt inte upplevts som seriöst vare sig att författa eller att läsa utförliga beskrivningar av enskilda individers personligheter och livsöden. På vissa håll har attityden, enligt Dick Harrison, rentav varit att sanna akademiker "hållit sig för goda för sådana dumheter".³ Det har rentav hävdats att det under 1960- och 1970-talen snarast skulle ha varit "demiterande" att fördjupa sig i en enda människas liv för den som ville etablera sig som historiker.⁴ Thomas Kaiserfeld har uttryckt situationen så att biografen under viss tid var "i det närmaste bann-

1. Börje Björkman, "Perspektiv, roller och identiteter: om den biografiska konstruktionen av ett liv", *Historisk tidskrift* 1997:1, s. 68.

2. Björkman 1997, s. 67.

3. Dick Harrison, *På Klios fält: essäer om historisk forskning och historieskrivning*, Lund 2000, s. 113.

4. Sune Åkerman, Rune Ambjörnsson & Per Ringby (red.), *Att skriva människan: essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*, Stockholm 1997, s. 7.

Jur. kand., fil. mag. Bo G. Hall, f. 1938, är doktorand vid Historiska institutionen, Uppsala universitet. Hall arbetar på en avhandling om Christian Lundeberg, statsminister vid unionsupplösningen med Norge 1905. Han har bl.a. publicerat "Superpatrioten som blev fredsfurste: Christian Lundeberg", *Personhistorisk tidskrift* 2005:1, och *Storsvensken som blev fredsfurste*, en populärbiografi över densamme.

Adress: Historiska institutionen, Uppsala universitet, Box 628, 751 26 Uppsala

E-post: bo.g.hall@telia.com

lyst" från den historiska forskningen.⁵ Personligheterna har kommit att betraktas som irrelevanta, och detta synsätt har snarast ingått som en tyst förutsättning i det akademiska belöningsystemet och i vad som inom forskarvärlden betraktats som ute eller inne.⁶

Under de senaste båda årtiondena har dock den enskilda individens betydelse för och direkta påverkan på det historiska skeendet tagits upp till behandling tämligen frekvent i den svenska historievetenskapliga debatten. Samtidigt har biografier författade av svenska forskare kommit att utges i relativt strid ström, exempelvis om Karl Knutsson (Dick Harrison), drottning Kristina (Peter Englund), C. H. Hermansson (Werner Schmidt), Arvid Horn (Gunnar Wetterberg), Alva och Gunnar Myrdal (Yvonne Hirdman), Gustav Vasa (Lars-Olof Larsson), Johan III (Lars Ericson), K. A. Wallenberg (Ulf Olsson), Karl XIV Johan (Lars Olof Lagerqvist), Hans Forssell (Herman Schück), Arvid Posse (Rune Bokholm), Karl XI (Göran Rystad). Listan kan göras längre. Detta innebär en uppenbar omsvängning när det gäller synen på den vetenskapliga biografien. Biografiskrivandets problematik och meningsutbytet kring den diskuteras i denna uppsats.

För klarhetens skull bör redan inledningsvis understrykas att jag inte behandlar självbiografiska verk eller memoarer, genrer som enligt min mening inte i sig kan komma i fråga som självständiga vetenskapliga arbeten. Detta hindrar givetvis inte att de i gengäld emellanåt utgör ett i sammanhanget mycket värdefullt källmaterial, inte minst när det gäller att direkt från hästens mun skaffa närmare insikt om en persons eftersträfvade framtoning inför samtid och eftervärld.

Enligt min uppfattning bör en relativt klar rågång dras mellan å ena sidan biografier som behandlar författare, tonsättare och andra aktörer inom kultursektorn och å den andra verk över politiker, ämbetsmän, näringslivsföreträdare och militärer med flera. Den förra kategorin individer – beträffande vilka genren har uppgivits "florera"⁷ – kan sägas medvetet genom sina verk ha lämnat ett arv med vars hjälp eftervärlden – särskilt då biografiförfattarna – fått goda möjligheter till inblickar i vederbörandes inre liv och övertygelser. För den senare kategorin existerar däremot vanligen inte något motsvarande

5. Thomas Kaiserfeld, "Individ och tema: biografien som avgränsning för problemorienterade studier", *Personhistorisk tidskrift* 1994:1, s. 41.

6. Åkerman, Ambjörnsson & Ringby 1997, s. 8.

7. Magnus von Platen, "Forskarbiografien contra författarbiografien", i Evert Baudou (red.), *Forskarbiografien: föredrag vid ett symposium i Stockholm 12–13 maj 1997*, Stockholm 1998, s. 14.

källmaterial utan biografen tvingas starta mer från nollpunkten, med direkta påföljder när det gäller val av metod och tillvägagångssätt. Paralleller mellan de båda slagen av biografier bör därför göras med viss försiktighet. Men givetvis finns det undantag. Utrensningar i tillrättaläggande syfte bland politikers minnesanteckningar och korrespondens är inte ovanliga. Per-Albin Hanssons dagbok under andra världskriget var exempelvis uppenbart avsedd att läsas av framtida forskare.

Följande avsnitt ägnas åt en genomgång av de senaste årtiondenas svenska akademiska åsiktsutbyte om biografins vara eller inte vara som vetenskaplig genre. Det fokuserar särskilt på principiella argument som torgförts liksom på de tyngst vägande och mest frekventa. Eftersom diskussionsämnet i stor utsträckning främst tycks vara en svensk företeelse – eller möjligen en nordisk och tysk – har jag valt att blott undantagsvis och kortfattat beröra diskussionen i övriga länder. I ett avslutande avsnitt görs ett försök att sammanfatta vad jag uppfattat som de väsentligaste slutsatserna som kan dras av detta meningsutbyte. Uppsatsen avrundas med ett antal kriterier – i princip ett slags checklista – över vad som krävs av en biografi grundad på vetenskaplig metod.

Debatt och argument

Trots att mycket definitiva övertygelser under lång tid präglade de svenska meningsbrytningarna om biografins vetenskapliga halt och möjligheter har debatten märkligt nog bara i relativt begränsad form avsatt resultat i tryckt form. Några renodlade historiografiska monografier inriktade på detta ämne har jag ej kunnat finna. De mest genomarbetade inläggen har bestått av kortare texter som presenterats vid symposier eller seminarier. Bidragen i antologin *Att skriva människan* härrör från två sådana vetenskapliga sammandragningar i Umeå 1986 respektive 1995. Problemställningen har behandlats av Arne Jarrick och Johan Söderberg i uppsatsen "Aktörsstrukturalismen: ett nytt hugg på humanvetenskapens gordiska knut". Även Börje Björkman har lämnat ett givande bidrag till diskussionen med uppsatsen "Perspektiv, roller och identiteter: om den biografiska konstruktionen av ett liv".⁸

Personhistorisk tidskrift har ägnat delar av ett nummer åt en diskussion om dessa frågor.⁹ Nyligen har Therese Nordlund i samma organ kort diskuterat

8. Jarrick & Söderbergs uppsats är publicerad i *Historisk tidskrift* 1991:1, Björkmans s.st. 1997:1.

9. *Personhistorisk tidskrift* 1994:3-4.

den biografiska metodens användbarhet vid studier av företagsledare.¹⁰ Vidare har biografins värde och möjligheter avhandlats i några interdisciplinära sammanhang, varvid även litteratur- och samhällsvetare medverkat. Ett symposium på detta tema anordnades av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 1997. Bidragen därifrån har sammanställts i skriften *Forskarbiografen*. Även den nyutkomna antologin *Med livet som insats: den historiska biografen som vetenskaplig genre* är frukten av en konferens som anordnades i Lund på senhösten 2005.¹¹ I övrigt har argumenten kring biografins möjligheter och faktiska eller bristande vetenskaplighet vanligen vädrats mera i förbigående, inte sällan inom ramen för recensioner av eller förord till biografier.

Lundakonferensen inleddes av Alf W. Johansson som presenterade totalt fyra vetenskapsuppfattningar, vilka enligt honom i tur och ordning dominerat svensk historieforskning och därmed påverkat synen på biografen. Den första var "det nationellt statsidealistiska historisistiska paradigmet" med rötter i 1800-talet.¹² För denna skola framstod det som en självklar uppgift för en framgångsrik historiker att biografiera en framstående politikers offentliga verksamhet. Sven Ulric Palme har karakteriserat dessa studier som "gloriosa hyllningar till nationella heroer, kungar och fältherrar, späckade med i och för sig riktigt frampreparerade fakta men präglade av en föga objektiv anda av politisk nationalism".¹³ Detta synsätt intar numera en undanskymd plats i forskarsammanhang men är icke desto mindre alltjämt väl så levande bland de populärvetenskapliga alstren.

Därnäst följde enligt Johansson "det positivistiskt-rationellt källkritiska paradigmet" eller "weibullianismen", som framför allt hade en liberal karaktär.¹⁴ Det innebar en radikal källkritik som vräkte de berättande källorna över bord. I förhållande till biografen var denna skola ambivalent eftersom den tog avstånd från berättandet som förklaringsform. Belysande i sammanhanget är Stefan Björklunds yttrande: "Historisk forskning [...] handlar [inte] om att

10. Therese Nordlund, "Att studera företagsledare: biografisk metod som hjälpmedel", *Personhistorisk tidskrift* 2006:2.

11. Henrik Rosengren & Johan Östling (red.), *Med livet som insats: biografen som humanistisk genre*, Lund 2007. Utöver Johanssons uppsats har dock skriftens innehåll av tidsskäl inte kunnat utnyttjas.

12. Alf W. Johansson, "Den svenska historievetenskapen och biografen", föredrag vid konferensen *Med livet som insats*, Lund 2005, s. 1. Johansson har mycket generöst ställt sitt opublicerade manus till mitt förfogande.

13. Sven Ulric Palme, *I den historiska trapetsen*, Stockholm 1952, s. 259.

14. Johansson 2005, s. 4.

åstadkomma spännande berättelser utan att svara på frågor och lösa problem.”¹⁵ Sammanfattningsvis innebar Weibullskolan, enligt Johansson, ett avståndstagande från den episka biografien, men knappast från den biografiska infallsvinkeln. Eftersom staten fortfarande var en central faktor i dess historiesyn fanns dessutom en mängd problem i samband med statligt agerande som bäst illustrerades ur en enskild politikers handlande.

Ingvar Andersson kan betraktas som en typisk företrädare för Weibullskolan. Han har räknat upp fyra byggstenar som står till biografiförfattarens disposition. Den utan jämförelse viktigaste är grunddragen i den skildrades handlande, sådana de är möjliga att fastställa efter ingående källanalys. Därefter följer den skildrades intima, privata ord liksom andra uttryck för hans personlighet, i den mån de är bevarade på ett välbestyrkt sätt. Sedan kommer den biografierades utåtriktade – för omvärlden medvetet tillrättalagda – uttalanden. Som sista inslag anger Andersson andra iakttagares skildringar av individens yttre framträdande, reaktioner och samtal.¹⁶

Nästa paradig, enligt Johansson, var ”det materialistisk-marxistiska, social- och strukturhistoriska”.¹⁷ Detta innebar ett renodlat avståndstagande från biografien som vetenskap, fotat på historiefilosofiska grunder, varom mera i det följande. Det fjärde paradigmet kallar Johansson ”den postmodernistiska perspektivismen”. Enligt honom har det inneburit en försvagning av all vetenskaplig dogmatik och därmed har den biografiska framställningen fått en ny lockelse.¹⁸ Det förefaller alltså råda stor enighet om att den historiska biografien som genre haft svårt att bli accepterad i Sverige, särskilt under de tre–fyra första decennierna efter andra världskriget.¹⁹ Sune Åkerman har redovisat en uppgift att andelen avhandlingar med biografiskt tema under första hälften av 1970-talet uppgick till 1 procent (!) medan motsvarande siffra 40 år tidigare var 25 procent.²⁰

Bakom detta länge dominerande negativa förhållningssätt till den vetenskapliga biografien kan många olika orsaker spåras. Göran Rystad har hävdat att en viktig förklaring till att svenska fackhistoriker intagit en så passiv hållning står att finna i den källkritiska skolans långa dominans och dess grundmurade misstro mot källmässigt icke verifierbara slutsatser. Ända fram

15. Ur förordet till Göran B. Nilsson, *Djupast sett: tolv tankeväckande essäer*, Stockholm 2004, s. 8.

16. Ingvar Andersson, *Erik XIV*, Stockholm 1963, s. 5f.

17. Johansson 2005, s. 7.

18. Johansson 2005, s. 8.

19. Björkman 1997, s. 68; Kaiserfeld 1994, s. 36.

20. Sune Åkerman, ”Historikerna inför den vetenskapliga biografien”, i Baudou 1998, s. 91.

till 1960-talet sågs, enligt honom, i breda fackkretsar den kritiska analysen av texter ”mer eller mindre som kvintessensen av historisk vetenskap. Biografiska ämnen stod lågt i kurs”. Därför undvek man medvetet ”ämnen som förutsatte psykologiska tolkningar och sneglade ängsligt på notapparaten för att övertyga sig om att varje resonemang var försett med belägg och dokumentation”. Följden blev att mycket få professionella svenska historiker kom att syssla med biografiskt författarskap. En samtida kommentar av Ingvar Andersson illustrerar detta synsätt ytterligare: ”Historia bör innesluta alla krafters spel. Men den vill också ange hur olika dessa krafters parallelogram gestaltar sig under olika tider. Därför är till exempel Gustav Vasa huvudpersonen i berättelsen vid mitten av 1500-talet medan det svenska skogsbrukets genombrott dominerar framställningen trehundra år senare.”²¹

Synen på biografier som mindre värda behöll, enligt Göran Rystad, sitt grepp även sedan den källkritiska skolan förlorat sin dominans. Då blev det i stället ”kvantitativa undersökningar, teoretiska diskussioner, inriktning på den ’osynliga historien’ och annat i de nya trenderna” som man ägnade sig åt.²² Till detta resonemang ansluter sig Rune Bokholm, som anser att en av anledningarna varit att tolkningsproblem förknippade med biografier ansetts mera leda till spekulation än till vetenskaplighet. Dessutom menar han att individen inom vida grupper inte betraktats som tillnärmelsevis lika viktig – och därmed intressant – som strukturerna, vilka man på ett bekvämt sätt har kunnat dokumentera med hjälp av ett digert datoriserat statistiskt material.²³ Anders Florén har menat att forskningen dessutom mot slutet av 1950-talet gradvis övergick till mer allmänt samhällsinriktade frågor, där människan som aktör kom i bakgrunden.²⁴ Arne Jarrick delar i viss mån detta synsätt och har anfört att biografigenrens låga anseende kan förklaras med att man i Sverige intresserat sig för ”andra saker”, kanske särskilt på 1960-talet. Under en period trängde den nya socialhistorien ut den politiska historieskrivningen varvid också den historiska biografien följde med; inte minst till följd av att denna dittills handlat om en typ av bemärkta personer som plötsligt inte var ett dugg intressanta längre.²⁵ Den danske historikern Kristian Hvidt har

21. Ingvar Andersson citerad hos Karl Ragnar Gierow, *Mina utflykter*, Stockholm 1950, s. 236.

22. Göran Rystad, ”Varför så ont om biografier?”, *Populär historia*, 1991:3, s. 3.

23. Rune Bokholm, *Kungen av Skåne: en bok om statsmannen Arvid Posse*, Lund 1998, s. 13.

24. Anders Florén & Henrik Ågren, *Historiska undersökningar: grunder i historisk teori, metod och framställningsätt*, Lund 2006, s. 23f.

25. Arne Jarrick, *Mot det moderna förnuftet: Johan Hjerpe och andra småborgare i upplysningstidens Stockholm*, Stockholm 1992, s. 178.

dessutom lätt ironiskt påpekat att åtskilliga framstående personer inte håller måttet för en biografi, helt enkelt till följd av sin monumentala tråkighet...²⁶

Aktör-struktur

En viktig förklaring till biografins låga status är givetvis att man i historiema-
terialistiska kretsar – vilka under en period på 1960- och 1970-talen hade ett
helt dominerande inflytande – uppfattat den övergripande strukturen som
mera betydelsefull än individen. Strukturalisterna vände sig mot synen på
den fritt handlande människan och hävdade att hennes handlingar i mycket
var strukturellt bestämda. I sina mest utrerade former var företrädarna för
dessa synsätt inte beredda att tillmäta den enskilda individen någon som
helst betydelse för den historiska utvecklingen. Forskning kring sådana ge-
stalter var att betrakta som missriktad och tillhörande ett redan passerat,
borgerligt stadium. Kollektivet och de ekonomiska lagarna – summariskt ut-
tryckt som klasskampen och samhällsstrukturerna – styrde allting, även den
enskilda människans agerande.

Med detta synsätt blev biografier helt enkelt ovetenskapliga.²⁷ För att i
sammanhanget citera bara en enda författare – och samtidigt för ett ögon-
blick vidga perspektivet utöver det avgränsat svenska – hävdade George No-
vack att "no individual, however talented, strong-willed or strategically situa-
ted can alter the main course of historical development, which is shaped by
supra-individual circumstances and forces". Om exempelvis Lenin genom en
olycka försvunnit från scenen i Ryssland 1917 så skulle, menade Novack,
oktoberrevolutionen ändå framgångsrikt ha genomförts – fast med en annan
ledare som automatiskt trätt i Lenins ställe.²⁸ Vid mötet med sådana synsätt
må jag parentetiskt tillåtas en liknande kontrafaktisk fundering: Vad hade
blivit följden om Marx avlidit i unga år – skulle då, enligt Novack, i stället en
annan tysk tänkare ha dykt upp på scenen i mitten av 1800-talet, sökt upp
Engels, gripit pennan och författat *Das Kapital*?

Ytterligare en anledning till att biografiförfattandet ringaktats i breda his-
torikerkretsar kan, som Jarl Torbacke har framhållit, helt enkelt vara att per-
sonskildringen forskare emellan av flera skäl ansetts för lätt. "Disposition [...] och avgränsningar var givna, stort och smått blev gärna lika betydelsefulla,

26. Citerad hos Åkerman 1998, s. 97.

27. Kristian Hvidt, "Den historiske biografi – en spændingsfyldt genre", i Åkerman, Ambjörnsson & Ringby 1997, s. 32.

28. George Novack, *Understanding history: Marxist essays*, New York 2001, s. 84f.

resultaten inte tveklöst av allmänt intresse etc.” Han tillägger att biografigen-
ren dessutom är ett fält vars meriteringsvärde alltjämt är omdiskuterat.²⁹

Som redan framhållits har emellertid pendeln i Sverige under de senaste decennierna svängt åt det andra hållet i frågan om biografiskrivandets status. Rune Bokholm hävdar att en förändrad syn numera tycks vara på väg, ”inte minst beroende på insikten om att det faktiskt råder ett starkt samband mellan individ och struktur”. Vidare anser han att ”i biografins form kan man frilägga den handlingsfrihet som en individ har haft i det samhällssystem där han verkat”.³⁰ På samma sätt har Arne Jarrick från och med 1990-talet kunnat notera ett nymornat intresse för biografiskrivandet, vilket dock i stället fokuserats mera på ”en ny typ av människoöden i det förflutna”.³¹ Detta kan, enligt honom, ses ”som ett utflöde av ett alltjämt förhårslande socialhistoriskt sätt att se på det som varit”.³² En liknande reflektion står Anders Florén för, som noterade att historieforskarna under de senaste 15–20 åren återigen blivit mer inriktade på människor och deras agerande. Många av dem ägnar dock sitt huvudintresse åt ”lokalsamhällen och deras innevånare av vanligt folk”.³³ Börje Björkman är benägen att instämma i Jarricks resonemang om det ökade intresset för de osynliga människorna i historien. Samtidigt påpekar han att det under senare år varit de – i någon mening – framgångsrika personerna som blivit föremål för biografier. Han exemplifierar med Per Albin Hansson, A. O. Wallenberg, Gustav III, Fredrik Böök, Oscar Rydbeck, Erland Hjärke och Kata Dahlström.³⁴

Carl-Axel Gemzell har understrukit att det skett ”en omfattande intresseförskjutning från bland annat det kollektiva till det individuella, från determinismen till frihet och voluntarism, från det statiska till det dynamiska, från kvantitativa till kvalitativa tillämpningar, från det sociala till det institutionella samt inom historieforskningen från arbetarklassen till borgerskapet samt från socialhistorien (eller i varje fall delar av den) tillbaka till den politiska historien och narrationen”.³⁵ Det bör dock påpekas att detta omdöme lämnats i en recension om en dansk politikerbiografi, varför beskrivningen kanske inte går att ograverad överföra på svenska förhållanden.

29. Jarl Torbacke, ”Individ och generalisering”, *Personhistorisk tidskrift* 1994:1, s. 61f.

30. Bokholm 1998, s. 13.

31. Jarrick 1992, s. 179.

32. Jarrick 1992, s. 180.

33. Florén 2006, s. 24.

34. Björkman 1997, s. 70.

35. Carl-Axel Gemzell, anmälan av Wilhelm Christmas-Møller, *Christmas Møller och Det konservative Folkeparti*, (Dansk) *Historisk tidskrift* 1994:1, s. 172ff.

I diskussionen om dikotomin aktör–struktur hävdade Erik Lönnroth för sin del att vi numera kommit tillräckligt långt i vetenskaplig utveckling för att utan vidare kunna konstatera att det är nödvändigt med studier både av kollektiv och av enskilda individer och att såväl kvantitativa som kvalitativa metoder är ofrånkomliga. Han sammanfattade:

En biografi ska varken vara en krönika om en bemärkt mans eller kvinnas dagliga arbete eller en skvallerkrönika om samma persons privatliv. I stället gäller det att ge en beskrivning av hur denna individ blev som den blev och kom att påverka sin samtid på ett alldeles speciellt sätt. [...] framför allt måste vi kunna skildra människor som människor, levande att se, inte som nummer och abstraktioner och inte som automater, som handläggare ärenden.³⁶

Dessutom påpekade han att frågeställningen ”hur människan blev som hon blev och kom att påverka sin samtid på ett alldeles speciellt sätt” är allt annat än originell. Den har till exempel ständigt varit levande för litteratur-, konst- eller musikvetare.³⁷ Jag vill tillägga att vad som komplicerar jämförelsen med dem är att politisk historia, om man så vill, utspelas i gränslandet mellan humaniora och samhällsvetenskap.

Lennart Lundmark ligger nära Lönnroth och har till och med hävdad att biografien med dessa nya utgångspunkter och metoder är ”en närmast ideal form för att utforska maktförhållanden i äldre tid”. Individen blir då ”nyckeln till en fördjupad och förnyad samhällshistoria”.³⁸ Än längre går Alf W. Johansson, som slår fast att vi helt enkelt inte kan avstå från studiet av individen och det individuella handlandet – det vore att lämna historien ofullbordad. Han hänvisar till Max Weber som framhållit att individen, även betraktad med utgångspunkt i större sociala enheter, är det enda förkroppsligandet av meningsfullt handlande och att historien når sin fullbordan och mening däri.³⁹ Den biografiska infallsvinkelns styrka ligger, enligt Johansson, inte minst i dess förmåga att ge liv och färg åt de historiska förloppen. Han summerar: ”Ett biografiskt studium av ledande politiker måste därför betraktas

36. Erik Lönnroth, *Tidens flykt: stora historiska förändringar och människor som har levat i den*, Stockholm 1998, s. 76.

37. Ibid.

38. Lennart Lundmark, ”Individen blir åter utgångspunkt för historiker”, *Svenska Dagbladet* 24/5 1997.

39. Alf W. Johansson, *Per Albin och kriget: samlingsregeringen och utrikespolitiken under andra världskriget*, Stockholm 1988, s. 11.

som en ganska självklar sysselsättning för historievetenskapen.”⁴⁰ I denna fråga har Eva Österberg redovisat en mera försiktig inställning:

Vi bör söka synliggöra människan som aktör, subjekt med visst mått av frihet. Men samtidigt bör vi leta efter och klargöra de begränsningar som i varje skede kringskär hennes frihet – och erkänna att det också finns sådant som hon inte kan påverka direkt. Givetvis finns det olika slag av aktörer och grupperingar av aktörer med mer eller mindre uppenbart inflytande i tillvaron. [...] Självfallet kan vi exemplifiera en större samhällelig process med människoöden och givetvis försöker vi ofta finna de generella dragen i en utveckling [...].⁴¹

En viktig faktor bakom den redovisade utvecklingen bör, enligt Olof Ruin, även tillskrivas vad som i brist på bättre begrepp får betecknas som tidsandan. ”På 1960-talet, med det ideologiska klimat som då gällde, var det vanligt att framhäva anonyma krafter av olika slag som förklaring till skeenden.” Däremot hade det, menar han, på 1980- och 1990-talen blivit ”vanligare, inte minst i politiken, att betona vikten av individuella insatser, av ledarskap”.⁴² Samtidigt finns det ändå skäl att hålla Sune Åkermans ironiska – eller möjligen resignerade? – reflektion i minnet: ”En genre som tacklat av totalt kan inte utan vidare återta sin centrala position inom ämnet.”⁴³

Denna efterhand allt öppnare attityd till biografien har även inkluderat en diskussion om vilka personer som alls är lämpliga föremål för biografier. Härvid har Johan Asplund hävdad att biografins centrala uppgift är att utgöra ”snedstreck mellan individ och samhälle”. Huvudpersonen bör därför enligt honom helst ”avteckna sig själv i förhållande till den tid och det samhälle han eller hon levde i”.⁴⁴ Ett liknande resonemang, fört ett snäpp längre, redovisade den danske historikern Niels Thomsen i samband med att en rad nya biografier över danska politiker utgavs under 1990-talets första hälft. I en bister kritik riktad mot Birgitte Possings biografi över Natalie Zahle – en märkeskvinna i dansk utbildningshistoria – hävdade Thomsen att en biografi blir av betydelse först om den innehåller ”viktig, sand och ny insigt i en

40. Alf W Johansson, ”Det biografiska i historien”, *Arbetarhistoria* 1986:3–4, s. 5.

41. Eva Österberg, ”Historikern och vår kulturella mångfald”, i Roger Qvarsell & Bengt Sandin (red.), *Den mångfaldiga historien*, Lund 2000, s. 27f.

42. Olof Ruin, ”Berättelse och systematik: närhet och distans. Två biografierfarenheter”, i Baudou 1998, s. 32.

43. Åkerman 1998, s. 91.

44. Johan Asplund, *Tid, rum, individ och kollektiv*, Stockholm 1983, s. 62.

vaesentlig rolle og indsats". I hans "relevanskriterier" ingår dessutom att en biografi skall redovisa och belysa drag i huvudpersonens utveckling, vilka kan ha betydelse för förståelsen av vederbörandes roll och historiska prestation. Den enskilda individen och dennes handlingar är alltså det centrala, varför särskilt aktörer inom det politiska fältet är just centrala.⁴⁵

Hur pass omedelbart tillämpligt detta resonemang är på våra svenska förhållanden kan givetvis diskuteras. Thomsens kollega Sidsel Eriksen har dessutom ställt sig skeptisk till hans åsikter och hänvisat till att minst lika många nyutkomna danska biografier under senare tid behandlat icke-politiker. Hon tillfogar: "det interessante er at den anden side av biografibølggen udgøres av kvindebioografier" och menar att genren erbjuder en rad genusaspekter som förtjänar att studeras närmare.⁴⁶ För övrigt står det utan vidare klart att det råder en stor obalans mellan antalet kvinnor och män som blir föremål för biografier. Av de biografier som anmälts i internationella facktidsskrifter under senare år avsåg endast 4 procent kvinnor. Dessutom var bara 8 procent författade av kvinnliga forskare.⁴⁷

Eriksen anför vidare att Possings verk illustrerar betydelsen av att göra djupdykningar i den biograferades vardagsliv och sociala sammanhang – något som de manliga kollegorna ofta ignorerat. Genom att systematiskt söka upp mera undanskymda men ändå tidstypiska levnadsöden har kvinnoforskningen setts som en förnyare av hela genren.⁴⁸ Possing har själv uttryckt saken så att den stora utmaningen när det gäller författandet av historiska biografier består i att undersöka dialektiken mellan liv, verk och samtid.⁴⁹ Biografins mänskliga inriktning gör det möjligt att anlägga ett "helhetsperspektiv i et fag som hade blitt for spesialisert". Systemtänkandet hade, oavsett om det var positivistiskt, marxistiskt eller strukturalistiskt, marginaliserat den enskilda människan.⁵⁰

Ett värdefullt försök till summering av den danska debatten har gjorts av Sebastian Olden-Jørgensen. Denne konstaterar bland annat att biografin inte

45. Niels Thomsen, "Historien om Frk. Zahle – er det historie?", (Dansk) *Historisk tidsskrift* 1992:2, s. 354.

46. Sidsel Eriksen, "Biografier som lackmus-papir", (Dansk) *Historisk tidsskrift* 1996:1, s. 161.

47. *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*, 2, Amsterdam 2001, s. 1216.

48. Åkerman, Ambjörnsson & Ringby 1997, s. 16.

49. Birgitte Possing, "Biografien ud fra et kvinde- og et historievitenskabeligt synspunkt", i Åkerman, Ambjörnsson & Ringby 1997, s. 71.

50. Återgivet hos Marianne Egeland, "Biografi og historieskrivning", (Norsk) *Historisk tidsskrift* 2002: 2-3, s. 253f.

är en enda genre utan flera, och att föreställningen om "den definitive biografi" är en illusion. Detta får inte hindra oss att använda enskilda individer som fönster mot tider, miljöer och händelser i det förgångna. Olden-Jørgensen framhåller att det för alla biografer gäller att de lever sig in i föremålet för sina studier och delvis identifierar sig med detta. Men detta förhållande är bara ett principiellt problem för den som "med ofordøjet positivisme i maven ser en modsætning mellem indlevelse og erkendelse".⁵¹

Vad skall då ingå i en biografi? Börje Björkman redovisar en minidefinition innebärande "en kombination av dels en fylligast tänkbara personbeskrivning, dels en väl sammankopplad, relevant tidsanalys". Till detta bör dessutom helst fogas en fyllig och omfattande analys av en persons hela inre liv, hans tankar och känslor.⁵² Sannerligen ingen dålig beställning!

Biografisk typologi

Varför skrivs biografier? Arne Jarrick har för sin del redovisat fyra principiellt åtskilda anledningar:

- 1) Den "idiografiska", som baseras på det unika i varje levnadsöde som inte på något enkelt vis kan återföras på några generella sociala strukturer.
- 2) "Hjältemotiveringen", som bygger på särskilt betydelsefulla hjältar eller skurkar emedan just deras egenskaper förtjänar att uppmärksammas.
- 3) Den "existentialistiska" motiveringen, som syftar till att illustrera historiens utrymme för fria handlingsval.
- 4) Den "folkloristiska" motiveringen, som fokuserar på enskilda människor i syfte att illustrera utbredda tänkesätt och vittna om en utbredd folklig kultur.⁵³

Björkman har framhållit att biografier ofta är en kombination av två eller flera av dessa typer.⁵⁴ Ett liknande försök till indelning har också Gunnar Eriksson gjort. Han listar följande fyra kategorier:

- 1) "Monumentet" eller "Äreminnet", vars mest pregnanta form återfinns bland dagstidningarnas nekrologer.

51. Sebastian Olden-Jørgensen, "Griffenfeld igen – et essay", *Personalthistorisk tidskrift* 2000:1.

52. Björkman 1997, s. 74.

53. Jarrick 1992, s. 182.

54. Björkman 1997, s. 73.

- 2) "Psykiobiografen", som med psykoanalytisk metod söker tränga in i en individs liv och känslvärld.
- 3) Den "existentiella" biografen, som söker förstå hur en människa levt sitt liv och vad som gjort det värt att leva.
- 4) "Livsverks- eller yrkesbiografen", som strävar att redovisa en persons insatser i samhället som vetenskapsman, konstnär, författare, socialreformator, förkunnare eller liknande.⁵⁵

Vilka personer bör biografieras? Svaren på frågan tenderar lätt att bli för vida för att vara praktiskt tillämpbara. Thomas Kaiserfeld exemplifierar med vad han menar vara en vanlig lokution av innebörd att "den biograferade ska ha varit av central betydelse för det historiska skeendet".⁵⁶ Relativiteten i begrepp som *central betydelse* och det *historiska skeendet* har enligt honom i praktiken blivit allt tydligare till följd av bredare historiebeskrivningar.

Göran B. Nilsson, författare till biografen om A. O. Wallenberg, är kanske den svenske historiker som avlägsnat sig allra längst från den tidigare dominerande negativa attityden till levnadsteckningen. I stället vill han utnämna den till "historievetenskapens spjutspetsforskning". Denna smått revolutionerande karakteristik motiverar han med att biografen "mer än någon annan genre aktualiserar kulturvetenskapens grundproblem, förhållandet mellan individ och struktur eller, filosofiskt formulerat, människans fria vilja i teori och praktik".⁵⁷ Nilsson anför fortsättningsvis att biografen gärna behandlar stora män eller kvinnor och ställer frågan om inte detta automatiskt leder till hagiografi och överskattning av individens betydelse. Själv ger han svaret att allt är beroende av vad man väljer att lägga in i ordet "stor" och lämnar i sammanhanget följande definition: "individer som positivt eller negativt haft ovanligt stora möjligheter att i ett ovanligt stort tidsrum påverka och förändra livsvillkoren för andra än sig själva".⁵⁸

Det anförda hindrar inte Nilsson från att samtidigt vara angelägen om att inta en mellanposition. Å ena sidan instämmer han "med hermeneutikern om att biografen måste älska sitt föremål som en mor – även om sonen heter Hitler eller Stalin". Å andra sidan håller han med "strukturelisten om att

55. Gunnar Eriksson, *Platon och smitarna: vägar till idéhistorien*, Stockholm 1989, s. 139ff.

56. Kaiserfeld 1994, s. 38.

57. Göran B. Nilsson, "Biografi som spjutspetsforskning", i Åkerman, Ambjörnsson & Ringby 1997, s. 19.

58. Göran B. Nilsson 1997, s. 24.

hypotesen om individen som en utbytbar enhet ständigt måste prövas". Härefter ligger också insikten om att den biograferade inte har en chans att lyckas om vederbörande inte får de ideologiska, politiska, ekonomiska och sociala strukturerna på sin sida.⁵⁹ Nilsson sammanfattar att "fördelen med det biografiska perspektivet är att det tvingar till tvärvetenskaplighet, nackdelen att det inbjuder till ytlighet".⁶⁰ I ett annat sammanhang har han formulerat sin ambition att skriva historia "framlänges utifrån ett helhetsperspektiv med användande av en kritisk hermeneutisk metod kopplad med systematisk problemlösning".⁶¹

Även norrmannen Knut Kjeldstadli har resonerat om vilka som blir föremål för biografier och framhåller, i likhet med Nilsson, att när historiker skriver om enskilda människor så är det för att de varit viktiga och haft stort inflytande på sin omgivning. Ett annat skäl kan enligt honom vara att man ser personen som en representant för en större miljö så att levnadsförloppet blir en spegel av det omgivande samhället.⁶² Anders Berge har bidragit till denna diskussion genom att i sammanhanget slå ett slag för vad han kallar "ändamålsförklaringen". Med den menar han de tankar, motiv, mål och verklighetsbedömningar som fått aktörer att göra vad de gjort. Det är alltså fråga om att söka förstå historien ur aktörens synpunkt. Ändamålsförklaringen bygger därför, enligt Berge, på en tolkning av huvudpersonens subjektiva tankevärld och förutsätter mål som vederbörande i någon mening aktivt sökt uppnå. Detta resonemang utgår från att aktörerna varit rationella men förutsätter också att det finns underlag som gör det möjligt att närmare lära känna dem som individer.⁶³ Naturligtvis är tillgången till källmaterial, som alltid, en gränssättande faktor. Som Torsten Gårdlund lite vemodigt formulerat saken: "Även vår tids bästa biografier är bara historiska rekonstruktioner, där framställningen skakar och kränger fram över materialets ojämnheter och aldrig når någon likhet med den goda romanens mjuka flöde."⁶⁴

I sammanhanget kan det förtjäna erinras om att den finländske forskaren Pentti Renvall tidigt var inne på liknande tankegångar. Han framhöll att män-

59. Göran B. Nilsson 1997, s. 25.

60. Göran B. Nilsson 1997, s. 28.

61. Göran B. Nilsson, "Historia som humaniora", *Historisk tidskrift* 1989:1, s. 8.

62. Knut Kjeldstadli, *Det förlutna är inte vad det en gång var*, Lund 1998, s. 30.

63. Anders Berge, *Att begripa det förlutna: förklaring, klassificering och kolligation inom historievettenskapen*, Lund 1995, s. 66.

64. Torsten Gårdlund, "Att skriva biografi", i *Från skilda fält: uppsatser tillägnade Marcus Wallenberg*, Stockholm 1974, s. 113.

niskan är den centrala och aktiva faktorn i historien. Allt vi kan framleta om det förgångna ansluter sig på ett eller annat sätt till den verksamhet forna tiders människor utövat. Ingen föreställning om det förflutna kan konstrueras utan att man skapar en bild av dåtidens människor.⁶⁵ Samtidigt måste man, enligt Renvall, ha klart för sig att när det gäller att teckna en historisk gestalt bör strävan vara att utreda dennes motiv i grunden, vilket i realiteten inte är möjligt. Förr eller senare stöter man på en gräns bortom vilken de yttersta personliga motiven förblir oåtkomliga. Detta hindrar inte att forskarna ändå kan nå ganska långt i historisk förståelse eller förklaring. Att de därför inte fullständigt kan klarlägga den aktuella personens innersta motiv och känslor utan blott arten och strukturen av vederbörandes verksamhet, innebär, enligt Renvall, en fördel ur objektivitetens synpunkt. Därmed minskar nämligen risken för att forskaren släpper rollen som observatör för att i stället styras av sina egna sympatier och antipatier.⁶⁶ Ett viktigt inslag i det framväxande nya, positiva förhållningssättet till biografier har varit att sådana inte nödvändigtvis behöver avse personer av central betydelse – alldeles oavsett hur nu detta begrepp skall tolkas. Som bland andra Torbacke framhållit kan även studier av föga prominenta personer ”ge inblick i för många människor viktiga och angelägna förhållanden (t.ex. inom vardags- och yrkesliv)”.⁶⁷ Å andra sidan blir det med sådana forskningsobjekt särskilt angeläget att säkerställa att grunden är tillräckligt bred för att tillåta en generalisering av resultaten.

Innan denna översiktliga genomgång av forskardebatten rundas av vill jag något vidga perspektivet utanför Nordens gränser. Därvid kan konstateras att inställningen till biografien, trots den inledningsvis noterade mera positiva grundattityden, stundtals varit lätt ambivalent också bland engelska forskare. Exempelvis menar John Tosh att ingen som ägnar sig åt studiet av en enskild individ kan undgå en viss identifikation med föremålet. Oundvikligen kommer han att i viss mån betrakta perioden med den personens ögon. Men trots de skevheter detta kan leda till finns det goda skäl att inte avvisa biografien helt och hållet, anser Tosh. Dels spelar detta mindre roll i studiet av politiska system där makten varit koncentrerad till en enda person. Fullskaliga biografier över Stalin eller Hitler (jämför Nilssons tankar ovan) är oundgängliga om

65. Pentti Renvall, *Den moderna historieforskningens principer*, Stockholm 1965, s. 181.

66. Renvall 1965, s. 189.

67. Jarl Torbacke, "Biografien som problem för den generaliserande historikern", *Personhistorisk tidskrift* 1989:3-4, s. 105ff.

man vill förstå Sovjetryssland eller Nazityskland, menar han. Dels har uppenbarligen individernas motiv alltid *någon* roll att spela i förklaringen av historiska händelser. När man väl instämt i detta resonemang är biografins relevans uppenbar, menar Tosh. En individs handlingar kan förstås fullständigt endast i ljuset av dennes känslomässiga natur, temperament och fördomar. En biograf som studerat sitt föremåls utveckling från barndom till mogen ålder – inklusive det privata och inre livet – har mycket lättare att dra de rätta slutsatserna. Sedd ur detta perspektiv, summerar han, är den personliga utvecklingen hos viktiga individer i det förflutna ett i egen kraft helt giltigt ämne för historieforskning.⁶⁸ För att i förbigående nämna tankarna hos en annan välkänd utländsk forskare kan noteras att Anthony Giddens formulerat sambandet mellan aktör och struktur så här: "Structural constraints [...] always operate via agents' motives and reasons, establishing [...] conditions and consequences affecting options open to others".⁶⁹ Även han laborerar således med motsättningen mellan struktur och aktör men lägger betoningen på aktörspektivet. Samtidigt avvisar han alla lösningar som ger ett definitivt företräde för endera aktören eller strukturen. För honom är strukturen både det medium i vilket människornas aktivitet äger rum och resultatet av deras verksamhet. Liknande tankar har också uttryckts av Anders Florén: "Människans handlande bestäms av normer och andra strukturer, men genom sina handlingar strukturerar hon också sin verklighet."⁷⁰ Även Pierre Bourdieu har varit inne på samma linje. Tidigare har han dock i en berömd uppsats varnat för den "biografiska illusionen", vilken av Margit Szöllösi-Janze formulerats så: "Demnach konstituieren die chronologische Erzählform nach dem Modell des bürgerlichen Entwicklungsromans einen kohärenten Zusammenhang des Lebens, sie suggerieren Sinn und deuten die Details finalistisch auf das Ende hin. Damit mache sich der Biograph zum Ideologen eines sinnhaften Lebens."⁷¹ Enligt Kjell Jonsson har dessutom både Michel Foucault och Roland Barthes förkastat biografen som vetenskap, bland annat därför att den förutsätter tron på att det finns ett människans väsen och en personlig integritet eller enhet.⁷² I gengäld har till exempel den franske sociologen Alain Touraine efterlyst en "aktörens återkomst".⁷³

68. John Tosh, *Historisk teori och metod*, Lund 2000, s. 101f.

69. Anthony Giddens, *The constitution of society: outline of the theory of structuration*, Oxford 1984, s. 310.

70. Dahlgren & Florén 1996, s. 144f.

71. Citerad hos Margit Szöllösi-Janze, *Lebensgeschichte – Wissenschaftsgeschichte: vom Nutzen der Biographie für Geschichtswissenschaft*, Weinheim 2000, s. 30.

Som framgått har dikotomin aktör–struktur varit något av ett genomgående tema i debatten. Ett försök att reducera frågeställningen eller rentav lösa denna gordiska knut har lanserats av duon Arne Jarrick och Johan Söderberg, vilka förespråkat vad de kallat "aktörsstrukturalismen", sammanfattad så: "genom att upplösa begreppsparet aktör–struktur slipper man föra analysen i termer av växelverkan mellan dessa två poler. I stället handlar det om det dynamiska samspelet mellan aktörer, en växelverkan som i sig själv är den struktur som oavslutligt både bevaras och förändras."⁷⁴ Detta grepp tycks dock inte ha följts upp av andra debattörer. Möjligen har dessa ansett begreppsparet aktör–struktur vara alltför användbart för att tillåtas försvinna.

Slutsatser

Vilka konklusioner går det då att dra av den ovan redovisade forskningsdebatten? Är det dags för biografien att komma in från kylan och inta en respekterad plats bland historiedisciplinens forskningsmetoder i Sverige? Om så är eller blir fallet, vilka gestalter bör då i första hand bli föremål för biografiskrivarnas omsorger? Vilka särskilda kvaliteter kan förknippas med genren, och vilka fallgropar bör den tilltänkte biografiskribenten särskilt vara uppmärksam på? I det följande har jag valt att diskutera dessa frågor under tre separata rubriker.

1. Är biografi numera accepterad som vetenskaplig metod i historisk forskning?

Redan det starkt ökade antalet biografier som forskarsamhället producerat under senare år illustrerar att en påtaglig omsvängning faktiskt skett i synen på denna genre bland svenska fackhistoriker. Torbjörn Nilsson har nyligen hävdad att biografins låga status kan ses som "en tillfällig parentes".⁷⁵ Frågan i rubriken skulle därmed kunna besvaras jakande. Sannolikt är det dock, enligt min mening, alltför tidigt att tala om ett definitivt paradigmskifte. Att person- och livsverksskildringarna ännu inte betraktas som alldeles rumsrena kan utläsas av att antalet svenska historieavhandlingar i form av biografier

72. Kjell Jonsson, "Frihet eller determinism: principiella problem i den idéhistoriska biografins genre", i Åkerman 1997, s. 90.

73. Citerad i Peter Burke, *History and social theory*, Cambridge 2005, s. 136.

74. Arne Jarrick & Johan Söderberg, "Aktörsstrukturalismen: ett nytt hugg på humanvetenskapens gordiska knut", *Historisk tidskrift* 1991:1, s. 59–84.

75. Inlägg vid seminariet "På spaning efter människan i historien", Bok- & Biblioteksmässan i Göteborg, 23/9 2006.

fortfarande är försvinnande litet. Detta indikerar att attityden till denna typ av forskningsprojekt bland doktorander och handledare alltså är ambivalent och i bästa fall positiv men avvaktande. Till en del hänger detta, som jag ser det, rimligen samman med en kvardröjande skepsis, ett arv från tidigare förhärskande, direkt negativa synsätt inom forskarvärlden. Som framgått har dessa åtminstone periodvis haft ett direkt avgörande inflytande när det gäller möjligheter till avancemang inom den akademiska världen. Härtill kommer att biografiskrivandet otvivelaktigt ställer en rad specifika krav på sin utövare – vilka de är kommer snart att utvecklas närmare. En viss fingervisning ges dock av att så gott som samtliga yrkeshistoriker som på senare tid framlagt biografiska verk har varit etablerade, erfarna och inte sällan pensionerade fackmän.

I den ändrade bilden ingår givetvis också att biografin på flera sätt skiftat karaktär. Det traditionella mönstret innebar att framställningen oftast helt koncentrerades till den redan i förväg välkände huvudpersonens gestalt och hans – för det rörde sig så gott som alltid om en man – liv och leverne från födsel till död med en uttalad inriktning på hans för omvärlden gagnariska eller avskräckande insatser. Även om detta upplägg väl fortfarande dominerar har inriktningen numera ibland ändrat karaktär. Exempelvis kan forskaren avstå från att spegla personens hela livslopp och i stället belysa rent tematiska frågeställningar genom att behandla en avgränsad men i sammanhanget relevant period i dennes liv. Vidare har den tidigare ensidiga fokuseringen på individen ofta på flera sätt breddats i syfte att i stället visa dennes representativitet när det gäller en förhärskande mentalitet hos en viss samhällsgrupp eller en avgränsad tidsperiod. Mer än tidigare har inriktningen blivit att ta till vara möjligheterna att spegla det stora i det lilla, alltså genom att skildra en enskild människa för att samtidigt fånga mera allmängiltiga tendenser och övertygelser i den miljö som var hennes.

Den här öppningen mot generaliseringar i syfte att fånga upp och registrera stämningar hos större grupper har medfört att mängden personer som kan bli aktuella att bioografera gradvis utvidgats. Det är inte längre enbart dåtida kändisar som kommer i fråga. Tvärtom kan en större krets relativt anonyma personer eller grupper mycket väl bli aktuella att porträttera under förutsättning att deras gestalter och livsöden kan bidra till att säga något väsentligt om deras tid och omgivning. Enligt min åsikt har särskilt genusforskningen kunnat visa på värdefulla landvinningar på biografiprojektets pluskonto.

I sin tur innebär detta att den traditionella frågeställningen om spänningen mellan aktör och struktur i viss mån ändrat karaktär. Diskussionen har ju hittills i stor utsträckning handlat om den enskilda individens roll och faktiska handlingsutrymme samt hur detta i sin tur varit kringgärdat av olika yttre ramar – både formella och informella. Eftersom dessa senare i icke obetydlig utsträckning varit en direkt följd av just de mentaliteter som man numera önskar kartlägga kan det sammanlagda slutliga resultatet bli mycket konstruktivt. Här borde finnas många intressanta kopplingar att göra i framtiden. Detta är extra värdefullt eftersom den diskussion forskarna så länge fört om relationerna mellan aktören/subjektet och strukturen numera ofta upplevs som både stelbent och ofruktbar. Själv kan jag helt enkelt inte finna annat än att svaret på frågan om vad man skall välja som avgörande faktor i denna traditionella dikotomi är ett banalt och salomoniskt: båda! Att enbart fokusera på den enskilda personen förefaller mig lika oklokt som att slaviskt koppla utvecklingen till några på ett eller annat sätt dokumenterade strukturer, oavsett hur dessa sedan definieras.

Kanske förhållandet uttrycks bäst med en annorlunda metafor, föreslagen av Fernand Braudel.⁷⁶ Enligt honom kan den enskilda biograferade individens handlingar ses som ett lackmuspapper. Med dess hjälp får man information om den strukturella verklighet som omgav personen vid den aktuella tiden och kan därmed utläsa det faktiska rörelseutrymmet.

2. Vilka personer bör bli föremål för biografier?

I viss mån är frågan i rubriken redan behandlad i föregående avsnitt. Där framgick att kretsen av potentiella biografobjekt numera har vidgats avsevärt. Avgörande måste givetvis vara om de har något intressant att säga oss. Följaktligen finns utrymme att biofera också en större grupp av nästan helt okända individer. Det är dock svårt att ställa upp allmänna kriterier för hur dessa skall utväljas, annat än det självklara att deras värde beror på om drag ur deras livsverk kan generaliseras och på den vägen ge ökad kunskap.

Emellertid kommer man, som jag ser det, aldrig runt de så kallade stora personerna – oberoende av hur denna storhet fastställs. Bland tidigare meddelade definitioner vill jag omgående ansluta mig till den som Göran B. Nilsson formulerat. Biografier, åtminstone om de avser politiker, bör alltså

⁷⁶ Citerad hos Eriksen 1996, s. 163, som hänvisar till Peter Burke, *New perspectives on historical writing*, Cambridge 1991, s. 245.

avse individer som positivt eller negativt haft ovanligt stora möjligheter att i ett ovanligt stort tidsrum påverka och förändra livsvillkoren för andra än sig själva. För att kunna utöva sådan påverkan måste, enligt min åsikt, den biografierade individen ha besittit formella eller informella positioner och erfarenheter som inneburit tillräckligt god insikt om det samhällssystem som skall utnyttjas eller förändras. I detta ingår också en förmåga att dra i de rätta trådarna och en fingertoppskänsla i fråga om vilka spelregler som gäller liksom om vilka andra aktörer som är viktiga och om dessas bevekelsegrunder. Vederbörande måste dessutom ha behärskat det lokala sammanhanget och maktspelet. Givetvis kan dessa kriterier kombineras på olika sätt och även ha lett till negativa effekter. Också individer som på något sätt stått för betydelsefulla misslyckanden i måste ju kunna bli föremål för biografier.

En för urvalet i hög grad styrande faktor är givetvis om ett användbart och någorlunda heltäckande källmaterial i form av offentlig dokumentation, brev, dagböcker, medaktörers bedömningar, samtida vittnesmål etcetera står till forskarens förfogande. Rör det sig om en nyligen avliden person kan intervjuer med närstående fylla ut luckor och komplettera bilden. Jag menar att "oral history" fyller en viktig funktion just vid författande av biografier. Men gäller det längesedan döda saknas ju den möjligheten. Är källorna även i övrigt få och bristfälliga kan detta vara ett tillräckligt skäl att inte inleda ett annars mycket angeläget biografiprojekt.

Generellt gäller att källorna måste ha sådan bredd att forskaren ges möjlighet till inblick i huvudpersonens övertygelser och bevekelsegrunder. Vilket reellt manöverutrymme har alls existerat inom den befintliga strukturen? Hur såg vederbörandes "livsvärld" ut, för att använda Habermas' begrepp?⁷⁷ Vilka var de syften han i själva verket önskade uppnå med sina handlingar? Hur förbjudande eller tillåtande var den omkringliggande miljön? Mot denna bakgrund står det vidare klart att en biografiförfattare måste besitta en omfattande kunskap om och ha en grundlig förankring i det tidevarv och den miljö som var den biografierades.

3. Vilka krav ställs på en vetenskapligt grundad biografi?

Som ett givet första svar på frågan gäller sedvanliga formalia om vetenskapligt

77. Jürgen Habermas, *Kommunikativt handlande: texter om språk, rationalitet och samhälle*, Göteborg 1990, s. 187ff.

förhållningssätt, akribi etcetera hos forskaren. Men därutöver karakteriseras biografarbetet av ett antal särdrag, främst till följd av att de metoder som används nästan enbart är kvalitativa.

Som tidigare framgått är biografiskrivarens förhållande till den biograferade personen av avgörande betydelse. Redan i ett inledningsskede måste forskaren klara ut sin förförståelse av dennes insatser och gestalt. I längden är det realiter inte möjligt att förhålla sig i någon egentlig mening neutral till den biograferade; det är inte ovanligt att hamna i en konflikt mellan hat och sympati. Därför är tydlig medvetenhet och öppenhet om dessa spänningar en förutsättning för ett någorlunda lyckat resultat. På så vis är biografiskrivandet, mer än annan historisk forskning vill jag påstå, beroende av forskarens egen person. Detta skulle kunna upplevas som en svaghet hos hela genren men kan i själva verket bidra till dess styrka.

Biografisk forskning innehåller åtskilligt av hermeneutiska tillvägagångssätt. Bland mycket annat innebär detta ett behov av en fördjupad förståelse för att förutsättningarna och det praktiska utrymmet för en människas handlande ingalunda är konstanta under en hel livscykel. Både personen och omgivningen förändras över tiden. Eller som Jan-Olof Nilsson sammanfattat: "Tid, tankar, ting och individer befinner sig i rörelse."⁷⁸ Mot denna bakgrund är det angeläget att hålla fast vid principen "att skriva historia framlänges", som Göran B. Nilsson formulerat det, och att inte falla för frestelsen att göra bedömningar utifrån en nutida horisont; alltså då vi vet hur det gått efteråt.

Om brister i källmaterialet talades ovan. Ibland kan sådana problem lösas via analogislut eller uteslutningsresonemang. Men i biografisammanhang ser jag det som särskilt angeläget att källmaterialets otillräcklighet beaktas. Ett emellanåt använt tillvägagångssätt att söka tränga in i föremålets personlighet är att ta stöd av beteendevetenskapliga teorier, exempelvis olika psykoanalytiska metoder. Viss hjälp kan hämtas från dem, men risken med sådana psykobiografier är att man förfaller till ett hemmagjort amatörkvackande.

Den största utmaningen vid författandet av en vetenskaplig biografi avser naturligen ändå forskarens förmåga att presentera huvudrollsinnehavarens personlighet. Förutom ett problematiserande och analytiskt inslag, som ju är en väsentlig del i all historisk forskning, innehåller biografiskrivandet ett uppenbart narrativt moment. Detta ställer i sin tur speciella krav på forskaren att till läsarna språkligt och begripligt förmedla sina resultat, till exempel

78. Jan-Olof Nilsson, *Alva Myrdal: en virvel i den moderna strömmen*, Stockholm 1994, s. 37.

den biograferade individens sätt att tänka och agera. Jag menar att dilemmat för biografiskrivaren kan sammanfattas i en spänning mellan två olika ambitionsriktningar. Dels gäller att trots att objektet är blott en enda person ändå se henne i perspektiv av hennes omgivning och samtid. Dels är strävan att så långt det går krypa vederbörande in under skinnet utan att falla för frestelsen att identifiera sig med henne.

Til syvende og sidst måste forskaren hela tiden ha klart för sig att en biografi aldrig kan bli annat än ett, i och för sig förhoppningsvis välgrundat, försök att rekonstruera ett människoliv. Varje individ spelar ju en hel uppsättning roller: i familjen, i arbetet, i grannskapet, i vänkretsen, på fritiden och så vidare. I vissa sammanhang samverkar de, i andra blir effekterna av dem snarast direkt konträra. Det hela kompliceras ytterligare av att sådana roller eller identiteter kan vara såväl självvalda som påtvingade av omgivningen, vilket i sin tur har en direkt betydelse för hur pass aktivt de påverkar personens sätt att agera.

Sammanfattningsvis vill jag understryka att det ligger i sakens natur att forskaren aldrig kan nå fram till annat än en fragmentarisk insyn i vad som pågått i den biograferades huvud. Hur rationellt en individ än uppträder – och i det sammanhanget kan Webers idealtypsbegrepp måhända vara till viss hjälp vid tolkningen – är det långt ifrån alltid som vi människor agerar klokt, genomtänkt och välplanerat. Givetvis är det ogörligt att uppnå en fullständig insikt om en individs personlighet. Liksom inom övriga delar av den historiska vetenskapen får en biografisk forskare nöja sig med att eftersträva en så korrekt och heltäckande kunskap som omständigheterna tillåter.

Sex kriterier

Visserligen lär Somerset Maugham ha sagt att "There are three rules for writing biography, but fortunately no one knows what they are".⁷⁹ Men skämt åsido gäller givetvis sedvanliga krav på vetenskapligt förhållningssätt för författare av biografier: tydligt preciserade och besvarade problemställningar, strikt och konsekvent genomförda analyser, akribi, objektivitet, källkritik, vakthållning mot anakronismer och så vidare. Ändå vill jag i en kort checklista summera mina resonemang ovan i syfte att göra dem operationaliserbara. Följande sex kriterier – innebärande krav både på biografen och på

79. Citerad av Richard Holmes i Peter France & William St Clair, *Mapping lives: the uses of biography*, New York 2002, s. 7.

dennes produkt – är, enligt min mening, särdeles betydelsefulla om en biografi av livsverksmodell skall vara vetenskapligt lödig. Den kräver:

- 1) Utförlig redovisning av biografens förförståelse och förkunskaper om huvudpersonen.
- 2) Tillgång till lämpligt källunderlag, inte minst om den biograferades nätverk i vid bemärkelse, samt information om den aktuella epoken.
- 3) Övertygande motivering varför huvudpersonen – inte minst ur ett genusperspektiv – är värd att biografiera, som enskild individ eller som representant för en större grupp eller tidsepok.
- 4) Tillfredsställande förklaring till att biografiformen valts liksom till den struktur som nyttjats – exempelvis heltäckande och kronologisk framställning eller fokusering på avgränsade teman.
- 5) Inträngande analys av – samt förmåga att med respekt för berättigade etiska hänsyn övertygande åskådliggöra – den biograferades personlighet, inklusive dennes själs- och känsloliv, med vederbörlig respekt för relevanta etiska krav.
- 6) Tillräckligt demonstrerat ömsesidigt samband mellan å ena sidan huvudpersonens utveckling och insatser och å andra sidan konstaterbara förändringar i samhället.

Does biography belong in academic history?

For a long period after World War II, and in sharp contrast to the situation in France and the English speaking countries, the writing of biographies has not been regarded as serious scholarly work by professional historians in Sweden. Although the reasons behind this attitude have not been much debated, the basic idea seems to be that biographical studies as such do not meet the demands expected from history produced within the academy.

Various arguments have been presented to support this view. One was put forward by the so-called Weibull school, which long held a strong position in Swedish historical writing. It attached great importance to an extremely strict and systematic source criticism. Normally, the biographer has limited – if any – possibility to look into the mind of the person studied in attempting to identify in an objective fashion the convictions and driving forces behind her or his actions. According to the Weibull school the biographer is instead largely left to present some more or less well-informed narrative guess-work, far from established historical methods. Consequently the results presented by biographies cannot be accepted.

Another argument can be found among Marxist scholars or Historical Materialists. Since they are inclined to attach maximum weight to structural and economic features in society, the influence of the individual on historical developments is regarded as extremely limited. Accordingly there is very little scope for important actions by a single person. Biographies are therefore superficial studies compared to the concerns of serious historical analysis.

Other views leading to a similar critical attitude to biographies have been put forward based on the thinking of the French "Annales" school. However during the last 10-15 years the development in Sweden seems to have reversed and a number of biographies with academic aspirations have seen the light of day. Nevertheless, it is too early to regard this as a change of paradigm. For example the number of PhD students writing biographies is still astoundingly small.

The article reviews the Swedish discussions over the last fifty years attempting to identify the most important arguments presented for and against biographies. The text concludes with a simple set of criteria to be used when analysing and judging the historical value of life-style biographies.

Keywords: *Swedish biography discourse, Weibull school, criteria for evaluating biographies*